

Bilim Dili Türkçe, Bilişim Sözlere Deneyimimiz ile Tıp ve Öteki Bilimlere Bir Bakış

Prof. Dr. Aydın Köksal

TBD Onursal Başkanı
Bilişim AŞ Yön. K. Bşk.

Bitişken yapısıyla Ural-Altay dil ailesinin en yaygın kolu olan Türkçe, İslamiyetle birlikte, yüzyıllar boyu Arapça ile Farsçanın baskısı altında, ilkin Selçuklu, sonra Osmanlı dönemlerinde yüzyıllarca bir yana bırakılmış, Osmanlının “*Necib Arap kavmi, bi-idrak (idraksız) Türkler*” sözüne bakılırsa giderek aşağılanmış, yönetimde, bilimde, öğretimde yöneticiler-okuryazarlarca kullanılmamıştır.

Dilbilimci değerli arkadaşım Kemal Ateş’e göre, Cumhuriyet Devrimleri’yle başlayan *Aydınlanma Devrimi*’ne değin Arapça-Farsçanın baskısı altında gelişmeyen Türkçemiz, gelişme bir yana, bir tür *unutulmuş sözcükler mezarlığı*’na dönüşmüştür.

Bununla birlikte Türkçe, evlerinde anadillerini konuşmaktan hiçbir çağda geri durmayan halkın gönlünde, ozanların dilinde, türkülerde, anaların ninnilerinde, öğütlerinde, deyişlerinde ataların destanlarında yaşamış, yirminci yüzyıla sağ çıkmayı başarmıştır.

İki Yüzyıldır Neden Bocalıyoruz? başlıklı eşsiz araştırmanın yazarı Niyazi Berkes’e göre Osmanlı devletinin yöneticileri bile, işlerinde okumuş *Hacivat*’ın yabancı sözlerle süslü, gösterişli yapay dilini kullandırlarken, evlerinde *Karagöz*’ün dilini kullanmışlardır.¹

Gerçekten Osmanlıca, hiçbir etnik toplumun konuşmadığı, gösteriş merakından gerçekten benim diyen bir *bilgin*’in bile kolay kolay çözemediği karmaşıklıkta, *Esperanto*’ya benzer bir yapay dile dönüşmüştür.

Osmanlı’nın gerileme ve çöküş döneminde, Batı’dan gelen aydınlanma yelinden esinlenen yönetimin, geleneksel medrese yapısını bırakıp *Tersane-i Âmire*’de, 1773’te mühendislik okulunu kurduğunda (sonra *Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun*), kuruculardan Fransız Baron de Tott, bu amaçla Türkçe öğrenip derslerini Türkçe vermekteydi, İngilizce ve İtalyanca bilen Cezayirli Hasan Efendi de gemicilik bilgisini yine Türkçe öğretmekteydi.² 1933’te Türkiye Cumhuriyeti’ni seçen Alman bilim adamları da ilk yıl bir çevirmen aracılığıyla Almanca verdikleri derslerini, ikinci yıl Türkçe vermeyi, imzaladıkları sözleşmelerle benimsemişlerdi.

1773 yılı, bugün Türkiye’de mühendislik öğretiminin başlangıcı sayılır; İTÜ’lülerin yakasındaki arı rozetinde de bu tarih yer alır. 1967’de kuruluşuna katılmış olmaktan onur duyduğum Hacettepe Üniversitesi’nde Bilgisayar Mühendisliği öğretimini 1977’de Türkçe Bilişim Terimleri’imize yaslanarak başlatmak üzere 1973’te kurulmasına önyak olduğum “Bilişim Enstitüsü”nde bu alandaki ilk doktora programını yine ulusal dilimiz Türkçeye yaslanarak açmamız, bu başlangıcın 200. yıldönümüne denk gelmişti... Saklamama gerek yok, şimdi bunu açıklarken bugün bile göğsüm kabarıyor.

Bilim ve öğretimde Türkçenin kullanılması gereğini İkinci Mahmut 1839’da Tıp öğrencilerine yaptığı konuşmada şöyle belirtmiştir:

Tıp bilimini bütünüyle dilimize alıp gerekli kitapları Türkçe oarak yazmaya çalışıp çaba göstermeliyiz. Sizlere Fransızca okutmaktan benim amacım, Fransız dilini öğretmek değildir. Ancak tıp bilimini öğretip giderek kendi dilimize almaktır ve ondan sonra ülkenin her yanına Türkçe olmak üzere yaymaktır... Hocalarınızdan hekimlik bilimini öğrenmeye çalışın ve yavaş yavaş Türkçeye alıp dilimizde kullanılmasına çalışın.”³

¹ 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?, Berkes, 1965.

² “Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu”, Karal’dan (s. 32-33) akt. Köksal, *Yabancı Dille Öğretim*, s. 143.

³ Karal’dan (s. 48-53) akt. Köksal, agy, s. 144.

İkinci Mahmut bilim yapıtlarının Türkçeye kazandırılması için bir “Çeviri Bürosu” kuruyor. İshak Efendi 4 ciltlik matematik kitabının yanı sıra makine, fizik ve ideoloji kitapları da yazıyor.

Ne var ki 1876 Anayasası hazırlanırken Osmanlı İmparatorluğu’nun dilinin Arapça mı, Türkçe mi olacağı çok tartışılmış, Sultan İkinci Abdülhamit’in şöyle yakındığı bildirilmiştir:

*Arapça güzel lisandır, keşke eskiden resmi dil Arapça kabul edilseydi... Arapçanın resmi dil olmasını ben teklif ettim. O zaman Sait Paşa başkâtip idi, direndi. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş laf idi. Neden kalmamın? Aksine Araplarla daha sıkı bağıntı olurdu.*⁴

Bütün bu çabalara karşın, 19. yy’ın ikinci yarısında ve 20. yy’ın başında Asya Türkiyesi’nde Fransızca öğretim yapılan 69 okula karşılık İngilizce öğretim yapan Amerikan okullarının sayısı 140’tır.⁵

Ülkemizin adı olarak “Türkiye” sözcüğünün kullanılması ilk kez 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışıyla gerçekleşmiştir.⁶ Cumhuriyet’in 29 Ekim 1923’te kuruluşundan birkaç ay sonra çıkarılan Devrim Yasaları’yla “Eğitim Birliği” ilk kez sağlanmış, ardından Latin kökenli yeni Türk Abecesi’yle⁷ (1928) eğitim yaygınlaştırılmış, Dil Devrimi’yle birlikte Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk Dil Kurumu (TDK, 1932) kurulmuş, 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*’yle (Türkiye kent ve köylerinde halktan derlenen sözcükler), 8 ciltlik *Tarama Sözlüğü* (Türkçenin 11. yy’dan başlayarak taranan eski yapıtlarından taranmış sözcükler) yayımlanmış, ilk ve orta öğretimde kullanılan bilim sözlerine Türkçe karşılıklar bulunmuştu. *Yurttaşlık Bilgisi* ve *Geometri* terimlerinin ilk örneklerini, Mustafa Kemal kendi yazdığı ders kitaplarıyla vermişti: Örneğin *çarpma*, *bölme*, *eşkenar üçgen*, *iç ters açılar*, *eğri*, *doğru* gibi sözcükleri ona borçluyuz.

Yabancı diller ile ekinler ilgimi çekti

Ben matematik ve fen bilimlerine meraklı bir mühendisim. Yatılı olarak okuduğum Galatasaray Lisesi’nde öğretim Fransızca yapılıyordu. İyi bir öğrenciydim. Ama yabancı dille öğretim bize Çin işkencesi gibi geliyordu; pek bir şey anlaşılmıyordu. Böylece akşamları, derslerde anlatılan konuları bu kez Türkçe tartışarak anlayabildiklerimi arkadaşarımla paylaşmaya çalışmak bizim için bir şans oldu. Böylece derslerin içeriğini anadilimizle kavrayabilme yolu açıldı.

Liseye geçtiğimizde yabancı dil olarak İngilizce derslerimiz başladı. Daha sonra Almanya’da mühendislik öğretiminin ileri olduğunu duyduğumuz için, bir bursla üniversiteyi orada okumayı düşünen iki arkadaş, 11-12. sınıflarda iki yıl boyunca haftada akşamları Almanca kurslarını izledik. Yabancı dillere olan merakım böyle başladı.

Sonra Fransa’da Lyon’da elektronik mühendisliği okurken, birçok ulustan öğrencilerin bulunduğu bir ortamda yabancı dillere, ekinlere karşı ilğim daha da arttı; orada İtalyanca ve İspanyolca öğrendim.

Bu beş yabancı dili karşılaştırmalı olarak öğrenince, bunların hiçbirine benzemeyen bitişken yapıdaki Türkçenin hiçbir ayrıksılığa yer vermeyen düzenli yapısından, seslerinin belirginliğinden, sözcüklerin başında hiç değişmeden hemen görünen köklerinden, anlam ayrımlarını kolayca ele veren çok sayıda eklerinin işlekliliğinden, sözcük türetme kolaylığı ile anlatım gücünden, matematikselliğinden büyülendim.

Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi ve Türkçe Bilişim Sözleri

Elektronik Mühendisi olarak yurda döndüğümde, yedek subaylığım sırasında, Ankara, Mamak Muhabere Okulu’nda verdiğim *Elektrik Esasları* dersinden başlayarak, bilimsel ve teknik kavramlar için

⁴ Karal’dan (s. 62) akt. Köksal, agy, s. 144-145.

⁵ *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, Çavdar’dan (s. 85) akt. Köksal, agy, s. 145-146.

⁶ Oysa İtalyanlar ülkemizi 11. yüzyıldan başlayarak *Turchia (Turkia)* olarak anmaktaydılar.

⁷ “Bilim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi ve Türk Abecesi...”, Köksal, s. 1-6.

Türkçe karşılıklar bulup bu yeni sözcükleri kullanmaya başladım. Böylece her yaştan öğrencilerimle, çevremle daha iyi iletişim kurabildiğim ayrımına vardım. Örneğin *direnç*, *akım*, *gerilim* sözcükleri vardı ama *kapasite*, *jeneratör* için Türkçe karşılıklar yoktu; bunların yerine *korka korka sığa*, *üreteç* sözcüklerini kullanmayı denedim. Korktuğum başıma gelmedi; tersine herkesin övgüsünü kazandım.⁸

Askerliğim bitince bilgisayar üreten bir Amerikan firmasının Ankara bürosunda iş buldum. Mesleğimizin adı olarak Türkçe “*malumat procesing*” deyiimi kullanılıyor, “*bilgisayar*”a “*komputür*”, “*elektronik beyin*” ya da “*elektronik dimağ*” deniyordu. Türkçe tümce içinde “*memory, instruction, hardware, software, printer, operator*” gibi çok sayıda yabancı sözcük, İngilizce olarak söylendiği biçimde kullanılıyordu. Bunca yabancı sesin bir arada kullanıldığı tümceleri anadili Türkçe olan insanların anlamalarını beklemek boşunaydı. Yabancı uzmanların küçümseyici davranışlarından da zaten “Siz bu işleri kolay kolay öğrenip başaramazsınız!” gibi bir anlam çıkarmak işten değildi. Öz güvenim, anadilime güvenim yerindeydi, yılmadım; bu kavramlar için sırayla “*bilgi işlem, bellek, komut, donanım, yazılım, yazıcı, işletmen*” gibi Türkçe sözcükler kullanıp çıktım işin içinden.

Daha sonra, Türkçe karşılığı olmadığı savunulan “*enformasyon*” karşılığında “*bilmek*”ten türettiğim dönüşlü “*bilişmek*” çatısından “*bilişim*”, “*bilgi*”nin “*sayısal*” özniteliğinden “*bilgisayar*” sözcüklerini türettim.

1971’de *Elektrik Mühendisliği* dergisinin, Editörlüğünü yaptığım *Bilişim Özel Sayısı*’nda geniş kamuoyuna duyurulan ilk 704 sözcük, 1978’de TBD’ce yayımlanan *Bilişim Terimleri ve Öneriler Kılavuzu* başlıklı çalışmamla genişlemiş, 1981’de Türk Dil Kurumu’nca (TDK) yayımlanan *Bilişim Terimleri Sözlüğü* başlıklı yapıtıma, 1996’da ise TBD’ce yayımlanan *Bilişim Terimleri Sözlüğü*’ne dönüşmüştü.

Hacettepe bizim için “Bir ayağı tıpta, bir ayağı bilişimde” büyük bir imecenin ulusal dilimiz Türkçeye yaslanarak gerçekleştiği devrimci bir Cumhuriyet kurumu olarak gelişti. Arkamızda “Atatürk’ün önderliğinde başardığımız Aydınlanma Devrimi” olmasa bunca kalabalık bir yaratıcı kadroyu uzun süre bir arada tutma olanağı bulunamazdı. Özgür düşüncelerini savunmaktan bir an geri durmadan takım çalışmasını yıllarca sürdüren Prof. Dr. Nusret Fişek, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Prof. Dr. Atalay Yürükoğlu, Prof. Dr. Orhan Öztürk, Prof. Dr. İzzet Berkel Prof. Dr. Ekrem Gülmezoğlu gibi özellikle ulusal dilimiz Türkçeye inanan ve örneğin Tıp Terimleri’nin Türkçeleşmesi için çaba gösteren insanların da aramızda bulunduğu, ortak başarımızı hep birlikte yarattığımız, sonuca gidecek ölçüde uzun süreli bir dayanışma, gerçek bir imece... Kıvançlıyım. Yıllar geçti... 1985’te Üniversite’den istifa ederek ayrılıp Bilişim Ltd’i (şimdi Bilişim AŞ) kurmuştum ama HÜ’nün 40. Kuruluş Yıldönümü Armağanı olarak 2007’de Rektör Tunçalp Özgen’in isteğini kıramayıp yaz dinlencemi kullanarak yazdığım *Hacettepe Yılları* başlıklı yapıtıma “Cumhuriyet’in 44. Yılında Açan Bir Devrim Çiçeği” alt başlığını bunun için uygun buldum.⁹

Bilişim’i, “*bilginin değişken ve akışkan durumu*” olarak tanımlayıp uğraş alanımızın, çalışma kesimimizin adı olarak kullandım. Böylece 1967’de yeni kurulan Hacettepe Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı’nın önerisiyle yenilikçi bir “*Yetkinlik Merkezi*” olarak 27 yaşında başına geçtiğim iş yerimin adını “*HÜ Bilgi İşlem Merkezi*” koydum. Bize inanan, Tıp Fakültesi’nden mezun olacak hekimlerin çok iyi Türkçe bilmeden hastanın durumunu anlayamayacaklarını düşünen Rektör Doğramacı o zaman 54 yaşındaydı ve aralarında Emin Özdemir, Adnan Binyazar gibi deneyimli yazarların da bulunduğu 30-35 kişilik bir “Türkçe Bölümü”nün kurulmasını da sağlamıştı.

1968’de yazdığım bir metinde, “*Bilişim teknikbilimini Türkiye’nin kalkınması için bir araç olarak kullanacağız!*” diye kendi kendime söz vermişim. Daha başlangıçta, “*Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra üçüncü bir teknolojik devrimin, Bilişim Devrimi’nin doğmakta olduğunun*” ayrımına varmışım.

⁸ Aydın Köksal: *Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış Bir Yaşam*, Özberk, 2014.

⁹ *Hacettepe Yılları*, Köksal, Kasım 2007.

Böylece Endüstri Devrimi'ni kaçırarak yitirdiğimiz 200-250 yıllık gecikmeyle yitirdiğimiz zamanı, Bilişim Devrimi'ne erken tutunarak yakalayabileceğimize inanıyordum.

Böylece, 12 Mart 1971 darbesinde uğradığımız şaşkınlığı üzerimizden atamadan, 41 gün sonra, beş yıllık emeğimizin boşa gitmemesi için bir önlem olarak, ev adresimde, Hacettepeli yedi arkadaşımınla birlikte, 22 Nisan 1971 günü Türkiye Bilişim Derneği'ni kurduk. Şimdi 45 yıldır yayımlanmakta olan üç aylık süreli yayınıımız *Bilişim* dergimizin ilk sayılarından birinde, “*bilgi işlem, bilişim, bilgisayar, iletişim*” gibi Türkçe Bilişim Sözleri'ni halkımızın ne denli coşkuyla karşıladığını görünce, “TRT ve Basında ‘Bilgisayar’” başlığı altında 1974'te şunu yazmışım:

Dilin değeri işlevinden bellidir. Anlamı iletmesinden, işleyişinden bellidir. Seslerinin belirginliği, köklerinin yalınlığı, eklerinin işlekliği, sözcüklerinin kurgusu, deyişlerinin sağlam, düzenli çatısıyla öylesine uyumlu işleyen bir düzendir ki Türkçe, bu sağlamlığı, deyiverişlerin esnekliği ile böylesine işlek bir düzen olarak bugüne dek getiren Türk halkının, tekniğin herhangi bir dalında olağanüstü başarılarından yoksun kalacağına inanmak güçtür.¹⁰

İş yaşamımızda Türkçe

1985'te, Üniversite'den kendi isteğimle ayrılarak bir yazılımevi olan Bilişim Ltd'i (şimdi AŞ) kurdum.

IBM Dictionary of Computing adlı yapıtta yer alan yaklaşık 12 bin İngilizce terimin Türkçe karşılıklarını ise, bu katkı benden istendiği için, 1990 yılına girerken hazırlayıp, yeryüzü ölçeğinde ürettiği bilgisayar sistemlerini, İngilizcenin yanı sıra Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca ile birlikte Türkçe işletim ve belgeleme diliyle de üretmeye başlayan *International Business Machines* şirketine, IBM Türk aracılığıyla verebilmiş olmaktan, anadilim Türkçe adına onur duyuyorum.

Son olarak, kurucuları arasında bulunduğum Türkiye Bilişim Vakfı, Papatya Yayıncılık işbirliği ve 22 editör ve 220 bilişim uzmanı yazarımızın ortak çalışmalarıyla 2006'da basılan 1186 sayfalık *Türkiye Bilişim Ansiklopedisi*'nin tümüyle Türkçe bilim sözlüleriyle yayımlanabilmiş olması, sanırım Türkçe bilim terimlerinin evrensel boyutlara varan yetkinliğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.¹¹

Yirminci yüzyılın son üçte birine yayılan dönemde, Türkçe bilişim terimlerini geliştirip gündelik yaşamımızda kullanarak başardığımız, “*Türkiye'yi çağdaş bir bilişim toplumuna dönüştürme*” amacı güden çalışmaların, Türkçenin en yetkin bir bilim dili olarak gelişme gizilgücünü kanıtlayan bir örnek oluşturduğunu düşünüyorum. Gelecekte, başka alanların Türkçe bilim terimlerinin de benzer çabaların sürdürülmesiyle geliştirileceğinden kuşku duymuyorum. Her konunun Türkçeye inanan meslek önderleri, düşün işçileri, ilkin birer ikişer, sonra artan bir ivmeyle bütün alanları kapsayacak bir biçimde, Türk toplumunu uygarlığın en ileri ucundaki çağdaş bir toplum durumuna, Türkçeyi de en yetkin bir bilim dili durumuna yükselteceklerdir.

Sonuç olarak birçok alanda Türkçe terimlerin türetilip yerleşmesi doğrultusunda benden katkı ya da görüş isteniyor. Gündelik yaşamın sıkışıklığı içinde bütün alanlara uzanıp çalışabilmeyi kimse düşünemez. Yine de değerli dostlarımla zaman zaman değişik bilim alanlarına ilişkin kurultaylarda ya da çalıştaylarda bir araya gelme olanağı bulabilmiş olmaktan mutluyum.

Türkçenin gücüne, Türkiye'nin parlak geleceğine güvenen çalışkan bilim insanlarımız

Başta tıp anabilim dalları olmak üzere, kendi uğraş alanlarıyla ilgili Türkçe bilim terimleri üzerinde çalışanların çok kalabalık bir topluluk oluşturduğunu biliyorum. Bunlar arasında değerli profesörler Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile İsmet Sungurbey'in ayrı dönemlerde başlattıkları çalışmaları bugüne değin sürdürmekten yorulmayan Barolar Birliği başkanlarımızdan Atila Sav'ın *Hukuk* (ya da *tüze*) diliyle ilgili çalışmaları, ilerleyen yaşına karşın hiç bitmez... Şimdi artık sonsuzluğa göçmüş profesörlerimizden Dr. Abdullah Kızılırmak (gökbilim/astronomi, Ege Üniversitesi), Dr. Rauf Nasuhoğlu (fizik, AÜ), Dr. Bedia

¹⁰ Aydın Köksal: *Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış bir Yaşam*, Özberk, 2014, s. 372-374.

¹¹ *Türkiye Bilişim Ansiklopedisi*, Başeditörler: Tuncer Ören, Tuncer Üney, Rifat Çölkesen, 2006.

Akarsu (Felsefe, İÜ), yaşamlarının büyük bir bölümünü yurt dışında geçirmiş olmalarına karşın Dr. Oktay Sinanoğlu (fiziksel kimya, ABD), Dr. Tuncer Ören (benzetim/simülasyon/bilgisayar bilimleri, Kanada), Tıpta Orta Asya kökenli Dr. Süreyya Ülker (kendi terimiyle *çörbilim*/patoloji, tıp alanında en geniş kapsamlı, aşırıya kaçmaktan çekinmeyen yürekli Türkçe terminoloji yapıtının yazarı), yine İstanbul Üniversitesi'nde (İÜ) Dokubilim/histoloji alanında çalışan Prof. Dr. Yener Aytekin ve arkadaşlarının yaşattıkları Histoloji ve Embriyoloji Derneği'nin çalışmaları¹² da, İÜ eski dekanlarından Güngör Ertem'in izinde, bugün de sürüyor.

Hacettepe'de hepsi benim de arkadaşlarım olan profesörler Dr. Atalay Yürükoğlu ile Dr. Orhan Öztürk (ruhbilim), Dr. Timur Karaçay (matematik), , Dr. Demir İnan (fizik), Dr. Ömer Kuleli (kimya), Dr. İzzet Berkel (bağışıklık bilim), Dr. Ali Demirsoy ile Dr. Nihat Bozcuk (dirimbilim), Dr. Mahmut Nedim Doral ve arkadaşları (eklem-kasbilim/ortopedi), Dr. Ahmet Kocaman (dilbilim)... Başka üniversitelerimizden Dr. Sedat Işık (ışınbilim, Gazi Ü.), Dr. Yaman Örs (felsefe ve tıp etiği, AÜ), Prof. Dr. Taner Çamsarı (böbrek bilim, Dokuz Eylül Ü.), Dr. Bülent Sankur (Boğaziçi Ü., bilgisayar, iletişim, internet, elektrik, elektronik, kontrol, istatistik, ölçme alanında kapsamlı bir *İngilizce-Türkçe Ansiklopedik Sözlük* yazarı)...

2010 yılında Palme Yayıncılık *Anatomi Atlası*'nı¹³ yayımlarken, 28x24 cm boyutlarındaki 656 sayfalık bu dev yapıtın Türkçeleştirilmesi aşamasında, çeviri yönetmenlerinden Hacettepeli genç arkadaşım Prof. Dr. Cem Denk'i kıramayıp, o dönemdeki ağır iş yüküme karşın, Türkçe dilbilgisi ve kök/eklerin işleyişiyle ilgili dilbilimsel teknik danışmanlık görevini üstlenmekten kaçınmadım.

Türkçe konuşan uluslar arasında bilim terimi olarak ortak köklerden türetilen sözcükler arasında eşgüdüm sağlanması için 1997'de Türkistan, Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi'nin çağrısıyla orada yürütülen çalışmalara katılarak ana ilkelerin saptanması aşamasında bir hafta süreyle oradaki çalışmalara katıldım.¹⁴

Yine Türkçe konuşan ülkelerin Kiril Abecesi'nden Latin Abece'sine geçmek üzere çalışma başlattıkları dönemde, Ankara'da yapılan ortak toplantılara katıldım. Ne yazık ki, bu oturumlara dilbilimci kimliğiyle Türkiye'den katılan birkaç kişinin, Türk Abecesi'ni olduğu gibi benimsemeyi düşünen Kırgız bilim adamlarına, Atatürk'ün önderliğinde yapılan Türk Abecesi'nin sesbilim bakımından yetersiz kaldığını savunarak bu tasarımı engellemesine tanık oldum. Latin Abecesi konusunda Türkiye'nin su götürmez başarısını, kurucuları arasında olmaktan onur duyduğum Dil Derneği'mizin *Çağdaş Türk Dili* dergisi için yazdım.¹⁵

XVII. Dilbilim Kurultayı'nda çağrılı olarak "Türkçe, Bilişim, Dil Dilbilim" başlıklı bir Açılış Bildirisi sundum¹⁶. Azerbaycan'ın başkenti Bakû'daki Türk Dilleri Ortak Terminoloji Çalıştayı'na da bir bildiriyle katıldım, Bilişim Terimleri'yle Türkçeye yaptığım katkı için bir plakette ödüllendirildim. 1975'te "Bilişimsel Dilbilim" alanında sunduğum *Türkçenin Özdevimli Biçimbilgisi Çözümlemesi* konulu İngilizce doktora çalışmamın Hacettepe Üniversitesi'ce 37 yıl sonra yeniden gündeme gelip yayımlanmasından mutluluk duydum.¹⁷

Son olarak, TÜBA'nın 4 cilt olarak öngördüğü *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü* çalışmasında, Tıp Terimleri için Bolu'da yaptığımız bir çalıştayda anlatılan bir anıyı burada sizlerle paylaşmak isterim. Yabancı dille öğretim sürecinde, bir üniversite hastanesinde öğretim üyeleri, asistanlarıyla birlikte, sabah görüşü için hasta başında İngilizce terimlerle sayrılığın gelişmesini tartışmışlar. Odadan ayrılırken genç asistanlardan biri, *duygudaşlık* (ya da *empati*) göstererek hastaya dönüp Türkçe "*Geçmiş olsun!*" diyecek

¹² Bu dernek, her yıl Prof. Dr. Yener Aytekin adına bir "Bilim Dili Ödülü" de vermektedir. Histoloji ve Embriyoloji Derneği'nce 2016'da Celal Bayar Üniversitesi, Manisa'da yapılan Ulusal Kurultay'da, Türkçe Tıp Terimleri konusunda beni de ağırlamışlardı.

¹³ *Anatomi Atlası*, Ed. Anne M. Gilroy vö., Palme, 2010.

¹⁴ "Türkçe Konuşan Uluslar Ortak Terminoloji Arayışında", Röportaj-Haber: Sibel Algan, 1997; s. 1, s. 7.

¹⁵ "Bilim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi ve Türk Abecesi...", Köksal, 1992.

¹⁶ "Türkçe, Bilişim, Dil Dilbilim", Köksal, 2005, s. 7-16.

¹⁷ *A First Approach to A Computerized Model for...*, Köksal, 2012.

olmuş... Bundan büyük bir acı duyan hastanın yanıtı orada hepimizi Bolu Dağı'nın soğuşundan daha çok üşüttü: "Thank you!.." Donduk kaldık... Anımsadıkça anadilim görkemli Türkçenin kendi ülkemde uğradığı bu aşağılama hâlâ içimi üşütür...

Sonuç

Sonuç olarak "Türk dünyasında Türkçe terimlerin kullanılması bir düş mü, değilse bunu gerçekleştirmek için neler yapmalıyız?" sorusunu kendimize sorabiliriz.¹⁸ Evet, gerçekten bu bir düş... Güç bir iş.

Bilim dünya insanların ortaklığıdır. Burada ne kıskançlık söker, ne bağnazlık! Değil bin yıl, beş yıl geride kalan yanar; altı ay önce değil, geçen hafta bulunan yeniliği öğrenmek zorundasınız. Bu dayanışma aynı zamanda uluslararası bir yarıştır da... Geride kalanın yaşama hakkını yitireceği bir yarış!..

Biz tümleşik çevrim yongalarını üretmiyoruz ama bunları hemen kullanıp değerlendirmede, ürettiğimiz güçlü yazılım ürünleriyle bilgisayar gücünü sorunlarımızın çözümünde en verimli bir biçimde kullanmada bilişim çağını yakaladık...

Dün bulunan yeniliği biz herkesten önce öğrenip düşler kurup mühendislik gücümüzle öyle çevrimiçi bilişim sistemleri üretiyoruz ki Amerika'da *Computerworld* denilen bir kuruluşun her yıl dünyada yapılmış *en yenilikçi, teknik bakımdan en üstün, en büyük toplumsal katkı sağlayan* bilişim sistemi yazılımına verdiği altın madalyayı, 2009'da Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Projesiyle (UYAP) Türkiye kazandı. Biz kazandık.

Evet bu bir düş! Ama benim elli yıl önce yaşadığım da bir düş! Bilgisayarı tanıyınca "Ben bu makineye egemen olurum, iyice öğrenirim, öğrenince de çevremdeki herkese öğretilim" dedim. 250 yıl önce İngiltere'de, Almanya'da yaşanan *Endüstri Devrimi*'ni ıskı geçmiş, geri kalmıştık. Onları yakalamak artık çok güçlü. Ama arkamızda Atatürk aydınlanması vardı... Yaklaşan *Bilişim Devrimi*'nin ayırımına varmıştım... Bunu erken kavradığımız için, bir sıçramayla Batılı ulusları yakalayabileceğimizi düşledim... Yakalamakla kalmayıp yazılım gücümüzle bilişim sistemleri yapabileme bilgimizle onların önlerine geçebileceğimizi düşledim... Öyle bir düş kurdum ki dünyanın düzenini değiştirecek, yeni bir yaşam biçimi getirecek bu yeni mesleğin bütün terimlerini Türkçe söyleyeceğiz; *bellek, bilgisayar, bilişim, yazılım...* Evet...*Yazılım!* Bu sözcük yeryüzün bugün en büyük endüstrisinin, dünya ulusları içinde herhangi bir ulusal dilde ilk kez konmuş adıdır. Bütün ulusal diller içinde, bu onur Türk ulusundur!

Benim düşüm şuydu: 30-40-50 bilemediniz 100 sözcük türetsem de, üçü beşi yerleşse, bunun için kırk yıl çalışmaya razıydım. 2500 terim türettim, hepsi tuttu.

Gerçek yaşamın hızı hiçbir düşle karşılaştırılmaz. Bir kez düş kurmaya görün, yaşam ondan da hızlı gelişecektir. Güçlük düşü kurmakta... Onu bir kurdunuz mu, iyi kurmuşsanız, iyi de mühendisseniz, iyi hekimseniz, iyi hukukçuyusanız... sabırlıysanız, iyi iletişimciyseniz, insanları dost sayıp onlara öğretiyorsanız, vazgeçmiyorsunuz, düşünüzü yaşatıyorsanız... bilin ki düşler gerçek oluyor.

Doğal olarak böyle bir bilimsel atılım için, uluslaşma sürecimizde her birimiz, işbirliği eşgüdüm doğrultusunda siyasal istence de gereksinme duyuyoruz.

Divanü Lügat-it Türk bir düş değil, gerçektir. Kaşgarlı Mahmut'un, Türkler Bağdat'ta Abbaslılar'ın Arap egemenliği altında yaşarken 945 yıl önce görebildiği gerçeği, Bilişim Çağı'nın yeryüzünü tek bir elektronik köye dönüştürdüğü böyle bir iletişim ortamında görmezlikten gelemeyiz. Bu bir düş değil, gerçek! Kaşgarlı'nın bize 945 yıl önce sunduğu bilimsel gerçeği, biz şimdi yirmi birinci yüzyılda görmezlikten gelemeyiz.

Bu konuda üniversite öğretim üyelerimize iş düşer, rektörlerimize iş düşer, Türk Dil Kurumu'na, Dil Derneği'ne, öteki akademi, kurum ve kuruluşlarımızda, derneklerimizde çalışanlara iş düşer... Benim gibi evinde işinde kitaplar yazmaya çalışan yaşlılara da iş düşer... Hepimize iş düşer. Çalışmaya bir başlar ve

18 "Aydın Köksal ile Söyleşi", Balcı, 2010.

aramızda iletişim kurmaya özenirsek, neredeyse bin yıllık gerçeklikten yola çıkarak kurduğumuz düşler bizim ummadığımız hızla yeniden gerçek olur.

Evet, Türkçenin geleceği için düşler kuruyoruz -işte bilişim terimlerimiz ortada- ama unutmayalım ki geleceğimizi de düşlerimiz belirliyor.

Ben mühendisim: Gerçekten öte, düş yeni gerçeği doğuran özdür.

Kaynaklar

- Divanü Lügat-it Türk*, Kaşgarlı Mahmut, Çeviri: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu, 1939 (1072-73).
- 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, Niyazi Berkes, İstanbul Matbaası, 1965.
- “Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, Tevfik Çavdar, Ant Yayınları 29, İstanbul, 1970.
- “Türkçe Bilişim Sözleri”, Aydın Köksal, *Elektrik Mühendisliği, Bilişim Özel Sayısı*, Ağustos-Eylül 1971, Ankara, s. 61-68.
- “Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu”, Enver Ziya Karal, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Atatürk’ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1978.
- Bilişim Terimleri ve Öneriler Kılavuzu*, Aydın Köksal, TBD Yayınları: 5, Türkiye Bilişim Derneği, Ankara, 1978, 16 s.
- Bilişim Terimleri Sözlüğü*, Aydın Köksal, Türk Dil Kurumu, sayı: 476, 1981, Ankara, 126 s.
- “Öğretim Dili Olarak İngilizcenin Benimsenmesiyle İlgili Sorunlar ve Türkçenin Geleceği”, Aydın Köksal, *FDE Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği, sayı: 14, Aralık 1984, Ankara, s. 75-102.
- “Öğretim Dili ve Dil Devrimi”, *55. Dil Bayramı Konuşmaları*, 26 Eylül 1987, Dil Derneği, Ankara, 1987.
- “Bilim Dili Türkçe”, Aydın Köksal, *Bilim Dili Türkçe Yazın Dili Türkçe*, Prof. Dr. Akşit Göktürk’ün anısına Dil Derneği 1. Bilimsel Kurultayı, 25-26 Şubat 1989, Ankara, Dil Derneği Yayınları: 2, 1989, s. 38-56.
- “Bilim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi ve Türk Abecesine İlişkin Düşünceler”, Aydın Köksal, *Çağdaş Türk Dili*, sayı: 54, Ağustos 1992, cilt V, s. 1-6
- Bilişim Terimleri Sözlüğü, İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce*, A. Arifoğlu, H.L. Akın, S. Halıcı, M. Halıcı, N.K. Kılan, A. Köksal, G. Kükner, L. Mollamustafaoğlu, K. Oflazer, E. Özdemir, K. Salman, L. Şensoy, İ. Tabak, B. Titiz, E. Uç, T. Üney ve S. Yakut, TBD, Mayıs 1996, 132 s.
- “Türkçe Konuşan Uluslar Ortak Terminoloji Arayışında”, Aydın Köksal ile Röportaj-Haber: Sibel Algan, *BT Haber*, sayı: 120, 9-15 Haziran 1997; s. 1, s. 7.
- Yabancı Dille Öğretim: Türkiye’nin Büyük Yanılgısı*, Öğretmen Dünyası, 3. Baskı, Ankara, 2006 (2000, 2002-2006), 229 s.
- “Türkçe Bilim Sözleri: Bir Deneyim”, *Bilim ve Ütopya*, Aydın Köksal, sayı: 80, Şubat 2001, İstanbul, s. 14-21.
- “Türkçe, Bilişim, Dil, Dilbilim”, XVIII. Dilbilim Kurultayı Çağrılı Açılış Konuşması, Aydın Köksal, Ankara Ü., 20 Mayıs 2004, *Dilbilim İncelemeleri*, Ed.: İclal Ergenç, vö., Doğan Yayıncılık, Nisan 2005, Ankara, s. 7-16.
- Anı ve Fotoğraflarla Bilişim Tarihimiz*, Akdoğan Özkan, Arkadaş Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Türkiye Bilişim Ansiklopedisi*, Başeditörler: Tuncer Ören, Tuncer Üney, Rifat Çölkesen, Türkiye Bilişim Vakfı, Papatya Yayıncılık, 2006, İstanbul, 1186 s.
- Hacettepe Yılları, Cumhuriyet’in 44. Yılında Açan Bir Devrim Çiçeği*, Hacettepe Üniversitesi 40. Yıl Armağanı, Aydın Köksal, Kasım 2007, Ankara, 244 s.
- İngilizce-Türkçe Ansiklopedik Bilişim terimleri Sözlüğü*, Bülent Sankur, *Bilgisayar, iletişim, internet, elektrik, elektronik, kontrol, istatistik, ölçme alanında toplam 16.354 terim, 1.270 çizim*, ikinci baskı, 2005, Pusula, 1054 s.
- Anatomi Atlası*, Ed. Anne M. Gilroy, Brian R. MacPherson, Lawrence M. Ross, Genel Çeviri Yönetmenleri: H. Hamdi Çelik, C. Cem Denk, Palme Yayıncılık, Ankara, 2010, 656 s.
- “Aydın Köksal ile Türk Dillerinde Ortak Bilim Sözleri üzerine Söyleşi”, Ayşe Balcı, *Türk Dili, Dil ve Edebiyatı Dergisi*, Türk Dil Kurumu, cilt: XCIX, sayı: 705, Eylül 2010, s. 218-237.
- Adı Bilgisayar Olsun, Aydın Köksal Yazılarından Bir Seçki*, Cumhuriyet Kitapları, Aydın Köksal, İstanbul, Ekim 2010, 504 s.
- A First Approach to A Computerized Model for the Morphological Analysis of Turkish and Two Related Articles in Turkish*, Aydın Köksal, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, (PhD Thesis, 1975), 227 s.
- Bilişim Devriminde Türkiye: 1971-2011-2051*, Aydın Köksal, TBD 40. Yıl Armağanı, TBD Yayınları, Ankara, Kasım 2012, 360 s.
- Aydın Köksal: Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış Bir Yaşam*, Feyziye Özberk, Kaynak Yayınları, Sayı: 717, İz Bırakanlar: 8, İstanbul, Nisan 2014. Önsöz: Bozkurt Güvenç; Nehir Söyleşi, 446 sayfa.

Türkiye Nefroloji Derneği Terim kolu Bülteni, yıl: 13, sayı: 13, Mayıs 2017, s. 4-9.